

K zástoju autobiografickosti a sebainscenácie v diele Hansa Christiana Andersena

MILAN ŽITNÝ

Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava

ABSTRAKT

H. Ch. Andersen, významný predstaviteľ dánskej literatúry 19. storočia, patrí k autorom, ktorí v kľúčových textoch cielene využívali prvky autobiografickosti. Paralelne k písaniu románov, divadelných hier a rozprávok svoje dielo a život vedome komentoval, pričom v mnohých autobiografických knihách i v cestopisoch ponúkal čitateľovi sugestívnu autofikciu s prvkami odvážnej sebainscenácie. Tá fungovala ako efektívny autorský marketing v rámci Európy, na druhej strane v súčasnosti vyvoláva otázniky vo vzťahu k zobrazeniu osobných vlastností, dispozícií a preferencií (postoj k matke, vzťah k ženám, údajný sklon k homosexualite a pod.). Príspevok túto problematiku skúma na materiáli Andersenových autobiografických diel v kontexte súvekej severskej a nemeckej literatúry. Nadväzujúc na niektoré zahraničné i domáce práce venované H. Ch. Andersenovi (J. Andersen, N. Kofoed, N. Philip, S. Hakon Rossel, Z. Klátik, J. Kaňa a i.) autor kriticky osvetľuje zložitý komplex vzťahov medzi obrazom seba samého a fikciou ako náhradou za realitu, resp. za nerealizované životné vízie a sny. Súčasťou štúdie sú komparatívne analýzy autobiografických textov s denníkovými záznamami a listami, ak sú prístupné.

Ak chápeme autobiografiu ako vlastný životopis autora, resp. zobrazenie niektorej jeho životnej etapy, významných udalostí jeho života a intenzívnych zážitkov, možno súhlasiť s tézou Františka Štrausa, že „v autobiografii sa spravidla prelínajú dve tendencie. Buď autor zasadzuje svoje zážitky do širšieho historického kontextu a z tohto hľadiska ich interpretuje, alebo sa sústreďuje na svoj vnútorný psychologický a svetonázorový vývin“ (Štraus 2005, 41).

Vieme, že autobiografia môže mať rozmanitú literárnu formu, ako napr. podobu denníkov, môže prechádzať do pamätí či nadobúdať rozličnú mieru autoštylizácie, keď vzniká napr. autobiografický román. Autobiografia sa často odlišuje od opisu vlastného života prózou – na rozdiel od pamätí, v ktorých autor svoje zobrazenie zasadzuje do širšieho kontextu súvekých udalostí. Kým iné teoretické práce uvádzajú ako predchodcov modernej autobiografie napr. diela Platóna, sv. Augustína, Abélarda, cisára Karola IV., Goetheho a iných, F. Štraus zo svetovej literatúry na prvom mieste uvádza Andersenovu známu spomienkovú knihu *Rozprávka môjho života* z roku 1855. Aj to možno pokladať za nepriamu výzvu, aby som sa vo svojom príspevku venoval miestu, resp. zástoju autobiografickosti v tvorbe Hansa Christiana Andersena (1805–1875).

Možno si položiť otázku, do akej miery bola táto Andersenova memoárová kni-

ha u nás známa, tým by sme sa však uberali oblasťou výskumu recepcie. Na druhej strane, nemenej zaujímavé je sledovať práve zástoj autobiografie a autobiografickosti v diele tohto významného predstaviteľa dánskej literatúry 19. storočia.

K prvému okruhu otázok treba spomenúť, že slovenskí čitatelia poznali Anderse-
na ako autora memoárov vďaka českému sprostredkovaniu. Prvé preklady jeho kníh
spomienok vyšli v češtine veľmi skoro, pričom závažné preklady vznikli v medzivoj-
novom období. Kvalitatívnym zlomom pre detailné poznávanie života a diela H. Ch.
Andersena však bolo vydanie monumentálnej knihy *Pohádka mého života* v roku
1965 v preklade Jana Raka. Slovenská recepcia Andersenových autobiografických
diel sa datuje najneskôr od roku 1956. Jaroslav Kaňa vydal preklad výberu z knihy
Mit Livs Eventyr pod titulom *Rozprávka môjho života*. Ide o pomerne krátky výber
z vyše päťstostranovej knihy, ale Kaňov preklad vedno s doslovom poskytuje dosta-
točný rámec na to, aby si vyspelý čitateľ mohol urobiť predstavu o pozadí Andersenovej
tvorby a jeho života, najmä pokiaľ ide o Andersenovo detstvo.

Druhým kvalitatívnym krokom bola Klátikova monografia *Veľký rozprávkár* z roku
1962. Zlatko Klátik tu načrtáva genézu i dimenzie Andersenovej rozprávkarskej tvor-
by a zaraďuje Andersena do kontextu významných európskych tvorcov. Klátik naz-
načuje kontúry recepcie Andersenových rozprávok u nás a v susedných literatúrach,
pričom najmä v kapitolách *Cesta životom a literatúrou* a *Život je najkrajšia rozprávka!*
sa venuje autobiografickému pozadiu Andersenovej tvorby. Hoci Klátik nebol škandi-
navistom, v monografii sa opiera aj o práce dánske, ktoré vyšli v svetových jazykoch,
a zohľadňuje široké spektrum názorov. Podľa Klátika sa v mnohých Andersenových
textoch ozýva vlastný umelecký osud, pričom osobné momenty boli neraz podnetom
tvorby: „Poeticou metaforou jeho umeleckej cesty je rozprávka o mrzkom kačiatku:
sám sa narodil na kačacom dvore (...), ale skrýval v sebe predpoklady, ktoré z neho
urobili nádhernú labuť“ (Klátik 1962, 82). Klátik úspešne dešifruje autobiografický
substrát viacerých textov. Rozprávka *Malá morská víla* podľa Klátika odhaľuje „ťažko
ukrývanú bolesť osamelého a odvrhnutého človeka, na ktorého sa láska ženy nikdy ne-
usmiala“ (Klátik 1962, 32). A hoci sa malá morská víla pre lásku zriekla večného živo-
ta, bohatstva i vlastného hlasu, jej obeť bola márna, lebo kráľovič miloval inú: „Smútok
malej morskej víly bol aj jeho (Andersenovým) vlastným smútkom“ (tamže). Podob-
ne úspešne identifikuje Klátik aj autobiografické podhubie rozprávky *Slávik* – príbeh
neúspešného vzťahu Andersena s talentovanou švédskou speváčkou Jenny Lindovou.
Na inom mieste, v časti venovanej jednej z posledných Andersenových rozprávok,
parabole *Záhradník a panstvo*, Klátik konštatuje: „Stačí v rozprávaní nahradiť obraz
panstva oficiálnou verejnosťou jeho čias, záhradníka Larsena Andersenom, aby sme
v rozprávkovej podobe sledovali osud básnika a jeho diela v Dánsku“ (tamže, 83).

J. Kaňa sa pokúšal viackrát osvetliť vzťah medzi životom a tvorbou v diele H. Ch.
Andersena. V doslove k spomínanému prekladu *Rozprávka môjho života* z roku 1956
načrtol niektoré konštanty autobiografickosti, ku ktorým sa opakovane vracal v do-
slovoch k neskorším prekladom. Akýmsi završením Kaňových pokusov je knižka,
ktorá vyšla až posmrtno roku 2005 pod titulom *Múzy a chlapec. Obrázky zo života
Hansa Christiana Andersena*. Ide zo žánrového hľadiska o popularizujúci text, hybrid
literárnohistorického textu a prerozprávania niektorých pasáží Andersenových auto-
biografií. Už v prólogu Kaňa zasadzuje Andersena do kontextu európskej literatúry

a vyzdvihuje originalnosť jeho prístupu na motivickej i žánrovej rovine. Vyzdvihuje fakt, že Andersen vyšiel z prostredia mestskej chudoby a že krajanovia ho pokladali za „čudáka a blázna“. Kaňa správne konštatuje, že Andersen za popularitu platil pocitmi rozčarovania a nespokojnosti, a že nie je rozprávkový hrdina, ktorý sa stal kráľom, ale plnokrvný umelec, „oblúbenec múz“, ktorý takýchto hrdinov vďaka svojej geniálnosti a – dodajme – vďaka esteticky efektívnemu pretaveniu vlastných zážitkov do literárnej tvorby, sám zobrazil (Žitný 2008, 111). Je príznačné, že Kaňa záverečnú kapitolku svojej knihy venuje Andersenovmu krátkemu, no intenzívnemu pobytu v Bratislave – vtedajšom Prešporoku (Kaňa 2005, 113).

Slovenská recepcia autobiografických súčastí Andersenovej tvorby by sa mohla rozšíriť o analýzu tvorivých inšpirácií Andersenovým pobytom v Bratislave, ako ich prezentuje vo svojich viacerých textoch slovenský spisovateľ Peter Glocko. To by však presahovalo rámec tohto príspevku a mohlo by sa stať námetom pre osobitnú úvahu.

Ak sa vrátíme k diskurzu o autobiografii, treba spomenúť, že významné podnety vzišli z diela Philippa Lejeuna *Le pacte autobiographique* (1975). Pre potreby predkladanéj úvahy postačí upozorniť na jeden z okruhov problematiky reflektovanej Lejeunom. Mám na mysli práve pojem autobiografického paktu, v rámci ktorého Lejeune definuje autobiografiu ako „prozaický príbeh skutočnej osoby, ktorá rekapituluje svoju existenciu, pokiaľ kladie dôraz na svoj osobný život a jeho historický průběh“ (Nünning 2006, 578). Dodajme, že Lejeune opiera svoje tvrdenie o analýzu formálnych charakteristík autobiografických textov z aspektu orientácie na adresáta, na časové vzťahy, príznaky referenčného diskurzu a pod. Tento prístup umožňuje jasnejšie vymedziť rozdiely medzi autobiografiou a románom autobiografického charakteru, ktorý síce formálne imituje diskurz autobiografie, ale nevychádza z identity autora a rozprávača. Je známe, že Lejeune neskôr niektoré svoje tvrdenia revidoval, najmä pokiaľ ide o vymedzenie žánru a ostré hranice medzi autobiografiou a fikciou.

Rozprávky H. Ch. Andersena patria medzi trvalé poklady svetovej literatúry. *Princezná na hrášku*, *Mrzké káčatko*, *Malá morská víla*, *Cisárove nové šaty*, *Statočný cínový vojačik*, *Snehová kráľovná* – zoznam majstrovských diel by mohol pokračovať. Andersen patrí k autorom, ktorí v kľúčových textoch – pripomínam, že ide aj o romány, drámy, cestopisy, memoáre – cielene využívajú prvky autobiografickosti. Je evidentné, že Andersen plným priehrštím čerpal z vlastných zážitkov. Navyše, paralelne k písaniu rozprávok, sa usiloval svoje dielo a život vedome komentovať, pričom v mnohých autobiografických knihách memoárového charakteru i v denníkoch – *H. Ch. Andersens Dagbøger* (1841, Denníky H. Ch. Andersena), *En Digtters Bazar* (1842, Básnikov bazar), *Mit eget Eventyr uden Digtning* (1846, Moja vlastná rozprávka bez príkras) a *Mit Livs Eventyr* (1855, Rozprávka môjho života) – ako aj v básnických cestopisoch vytváral čitateľsky sugestívnu autofikciu s prvkami odvážnej sebainscenácie. Tá na jednej strane predstavovala čosi ako moderný autorský marketing, na druhej strane však s odstupom času môže vyvolávať otázniky, týkajúce sa osobných vlastností, dispozícií a preferencií (vzťah k matke a sestre, vzťah k ženám, údajný sklon k homosexualite atď.). Pripomeňme, že všetky tieto autobiografické a memoárové diela vzápätí, resp. paralelne vychádzali v prekladoch v mnohých svetových jazykoch a prispievali tak k recipovaniu špecifického obrazu Hansa Christiana Andersena.

Z medziliterárneho aspektu treba zdôrazniť, že v dánskej literatúre prvej polovice

19. storočia prebiehala živá recepcia niektorých autobiografických diel nemeckej literatúry. Popri Goetheho vývinovom románe *Učňovské roky Wilhelma Meistera* (Wilhelm Meisters Lehrjahre) ide najmä o pôsobenie jeho autobiografie *Báseň a pravda* (Dichtung und Wahrheit), ktorou tento žáner posúva na esteticky vyššiu úroveň. Dánsky básnik Adam Oehlenschläger sa inšpiroval Goetheho prístupom a vo svojej po nemecky napísanej autobiografii pod titulom *Selbstbiographie des Verfassers bis zu seinem dreissigsten Jahre* (Autobiografia autora až do tridsiatich rokov života) z roku 1829 sa usiloval inscenovať vlastný život ako umelecký produkt.

Aj prvé Andersenove autobiografie sa inšpirujú Goethem a Oehlenschlägerom a vychádzajú najskôr v Nemecku. Andersenove biografické črty vychádzali najprv ako príloha k prvým nemeckým prekladom jeho próz, neskôr ich v roku 1833 zhrnul a rozšíril medzi priateľmi a literárnymi kritikmi. Tento text sa stratil a bol nájdený až v medzivojnovom období. Vyšiel roku 1992 pod titulom *Levnedsbog* (Kniha môjho života). Spoločným znakom týchto črt bolo úsilie podať príbeh vlastného života žánrom rozprávky: „Môj život je krásna rozprávka, bohatá a blažená!“ (Andersen 2005, 9).

Andersenove neskoršie autobiografie *Rozprávka môjho života bez príkras* a *Rozprávka môjho života* svedčia o tom, že ich písal ako reakciu na prebiehajúcu recepciu svojho diela v Nemecku a iných krajinách. Andersen, ktorý vyšiel z prostredia najchudobnejších vrstiev, chápal príbeh vlastného života skutočne ako rozprávku. Bol v nej opovrhovaným hrdinom, ktorého osobité kvality mu napriek všetkému pomohli dosiahnuť osudom určené naplnenie. Inými slovami, nech by boli Andersenove rozprávky o čomkoľvek, vždy sú v prvom rade, a najmä o Hansovi Christianovi Andersenovi. Ešte ako chlapca si ho ostatní spolužiaci v škole doberali, lebo v príbehoch, ktoré im rozprával, bol hlavnou postavou vždy on. To isté platí o jeho rozprávkach, nech už je protagonistom snehuliak, jedlička či dokonca golier z košeľe.

Za domnelou autentickosťou a autonómnosťou písania sa však skrýva utkvелá snaha korigovať obraz o ňom samom, aký sa v priebehu recepcie o ňom konštituoval. Vzniká čosi ako andersenovský mýtus, na ktorom participoval autor sám: obraz nevinného a vyvoleného dieťaťa, ktoré úspešne čelí príkormom a zvodom sveta, a vie čeliť šikanovaniu zo strany rovesníkov i starších. Mýtus na jednej strane efektívne pomáhal pri popularizácii jeho diela, na druhej strane mu poskytoval médium sebainscenácie v situácii, keď väčšina jeho životných ambícií ostala nenaplnená. Je faktom, že jeho rozprávky sa stali bestsellerom v mnohých krajinách v Európe i v zámorí: dodajme, že v línii auktoriálnych sebaštylizácií Oehlenschlägera a Andersena pokračovali ďalšie početné tituly severských autorov v druhej polovici 19. storočia (Glauser 2006, 158).

Pripomeniem, že Hans Christian Andersen pôvodne pomýšľal na divadelnú kariéru. Chcel byť hercom, baletným tanečníkom i spevákom, a až neskôr, keď v týchto odboroch neuspel, usiloval sa presadiť ako dramatik. Pravda, jeho veselohry či „originálne romantické drámy“ a tragédie v dobovom štýle, ktorými sa usiloval získať priazeň kritiky a publika, dávno upadli do zabudnutia. Nesmrteľným sa stal Andersen tou časťou tvorby, ktorej spočiatku nedôveroval a ktorej dánska kritika nepripisovala väčšiu hodnotu – rozprávkami. Jeho rozprávky sú dnes samozrejmom súčasťou svetovej literatúry, poznajú ich čitatelia na celom svete vďaka prekladom do vyše sto jazykov. Vnímajú ich v jednote s francúzskymi rozprávkami Charlesa Perraulta, s nemeckými rozprávkami bratov Grimmovcov, či s arabskými rozprávkami z okruhu *Tisíc a jednej*

nocí, a naši čitatelia i v kontexte so slovenskými ľudovými rozprávkami zozbieranými Pavlom Dobšinským. Ako uvádza Eva Bubnášová, od roku 1867, keď sa v časopise Sokol objavil prvý preklad Andersenovej rozprávky, „nachádzame v slovenských periodikách pomerne často úryvky z tvorby tohto dánskeho spisovateľa, recenzie na vydané preklady či pripomienky k výročiam“ (Bubnášová 2011, v tlači).

„Môj život je krásna rozprávka, bohatá a blažená,“ – týmito slovami uvádza Hans Christian Andersen opis vlastného života (Andersen 2005, 9). V skutočnosti jeho život prebiehalo celkom inak ako rozprávkoivo či blažene. Andersen – v jednom liste sám seba charakterizoval ako „kvet z močiara“ – pochádzal z veľmi biednych pomerov. Jeho otec Hans Andersen bol nemajetný obuvnícky tovariš, ktorý veril, že má šľachtický pôvod. Andersenova matka Anne Marie Andersdatter (1773–1833) pracovala ako práčka. Hoci nemala vzdelanie a bola poverčivá, synovi bola láskavou matkou a otvárala mu bohatý svet ľudovej slovesnosti. Neskôr ju Andersen zobrazil v novele *Nebola súca*. Anne Marie zomrela roku 1833 v chudobinci. Andersenova nevlastná sestra Karen Marie (1799–1846) sa istý čas živila prostitúciou; slávneho brata vyhľadala až krátko pred svojou smrťou roku 1846. Otec mal literárne sklony a brával syna do divadla. „Otec mi dovolil všetko, čo sa mi zachcelo,“ píše Andersen. „Žil pre mňa a patrila mi celá jeho láska. V nedeľu mi hrával divadlo, robil mi hračky a pohyblivé obrázky. Čítaval nám z Holbergových veselohier a z *Tisíc a jednej noci*. Spomínam si, že som ho videl usmievať sa, len keď čítal. V celom svojom živote, ani ako remeselník, sa necítil šťastný“ (tamže, 11). Keď mu roku 1816 otec zomrel, matka synovi vysvetľovala otcovu smrť slovami: „Vzala si ho ľadová panna.“ Matka so synom ostala bez prostriedkov, musela si teda zarábať na živobytie ako práčka. Stávala po pás v ľadovej rieke, a sem-tam si dala na zohriatie hlt pálenky. Spomienky na toto zúfalé obdobie sa vynárajú na povrch v nežnej, ale drsne realistickej rozprávke *Nebola súca*.

Mladý Hans Christian Andersen musel ísť pracovať. Bol učňom u tkáča i krajčira, pracoval v tabakovej továrni. Štrnásťročný chlapec s krásnym hlasom sa sám a bez prostriedkov vybral dostavníkom do Kodane, aby sa uchytil pri divadle. Nasledujúce roky boli plné utrpenia, hoci sa ho ujali ľudia, ktorí mu kliesnili cestu k divadlu. Andersen sa stal členom súboru, ale keď sa mu začal meniť hlas, jeho divadelná kariéra sa skončila. Roku 1822 mu Jonas Collin, jeden z riaditeľov Kráľovského divadla a vplyvný vládny úradník, vybavil štipendium, aby mohol študovať na latinskej škole. Pomáhal mu aj admirál Wulff, dánsky prekladateľ Shakespeara. Jeho ochrancovia mu zaplatili hodiny spevu a prihlásili ho do baletnej školy Kráľovského divadla v Kodani. Učitelia po čase dospeli k názoru, že pre divadlo nemá potrebné „nadanie ani zovňajšok“. Vinou brutálnych výchovných metód prežíval mladý Andersen tieto roky ako peklo. Toto obdobie ho poznačilo: celý život ho prenasledovali psychické fóbie, pocity neistoty a zraniteľnosti, kompenzované túžbou po uznaní a láske, ale aj egocentrickosťou či alergickým reagovaním na kritiku. Bolo preňho šťastím, že Collin mu roku 1827 sprostredkoval súkromné vyučovanie.

Roku 1828 uverejnil Andersen cestopis *Fodrejsje fra Holmens Kanal til Østpynten af Amager* (Pešie putovanie od Holmenského prieplyvu na východný cíp Amagera), humoristicko-fantastický príbeh sršiaci romantickou iróniou a satirickými šľahmi na adresu filistrov. Štýlom nadväzuje na nemeckého romantika E. T. A. Hoffmanna. Keď sa Andersen po sklamaní z prvej lásky dostal do hlbokjej krízy, na radu priateľov sa

vybral do cudziny, aby na nenaplnený vzťah zabudol. Výťažkom ciest po severnom Nemecku bola knižka *Tieňové obrazy z cesty do Harza* (Skyggebilleder fra en Rejse til Harzen, 1831). Táto základná situácia sa odvtedy pravidelne opakovala – po životných sklamaníach či rozčarovaniach sa Andersen spravidla vydával na cesty.

Príbeh práčkinho syna, ktorý svojou vytrvalosťou i vďaka podpore z neočakávaných zdrojov prekoná všetky prekážky a stane sa veľkým básnikom, znie ako rozprávka. Andersen sa neraz v kruhu spolužiakov chválil, že v skutočnosti je vznešeného pôvodu a že ho ako dieťa v útľom veku vymenili. Možno to bola číra fantázia, jestvuje však teória, plná náznakov a narážok, že nebol biologickým dieťaťom Anne Marie Andersdatterovej a Hansa Andersena, ale nelegitímnym synom korunného princa Christiana Frederika, neskoršieho kráľa Christiana VIII., a mladučkej grófký Elise Ahlefeldt-Laurvigovej, a že sa narodil na zámku Broholm neďaleko Odense. V tom istom čase slúžila Anne Marie ako dojka na Broholme a Hans Andersen pracoval u rodiny grófký Elise.

Ako upozorňuje znalec Andersenovho diela, anglický bádateľ Neil Philip, táto „kráľovská“ tematika sa zjavuje v jednej z Andersenových najkrajších rozprávok, vo *Zvone* z roku 1842. Jej dej sa odohráva v nedeľu, keď sa koná confirmácia (priateľstvo s princom Fritzom sa časovo zhoduje s Andersenovou vlastnou confirmáciou), a ide v ňom o príbeh dvoch chlapcov, ktorí hľadajú v lese miesto, odkiaľ sa ozýva veľký zvon. Jeden z nich je chudobný, druhý je kráľovský syn. Hoci sa vyberú rozličnými cestami, jeden slnečnou stranou a druhý tienistou, nakoniec prídu na to isté miesto a padnú si do náručia ako bratia (Philip 2008, 9 n).

Styky s dánskou kráľovskou rodinou pretrvávajú v celom Andersenovom živote. Napríklad v lete 1844 Andersena pozvali na ostrov Føhr, kde kráľ Christian VIII. trávil prázdniny. Jediným ďalším hosťom okrem najbližšieho príbuzenstva bola kráľova nemanželská dcéra Fanny. Princ Fritz sa naďalej k Andersenovi správal ako k starému priateľovi. Rád počúval jeho rozprávky a raz sa ho spýtal: „Ako si len viete povymýšľať také veci? Odkiaľ ich beriete? To všetko je z vašej hlavy?“ Keď Fritz, už ako kráľ Frederik VII. zomrel, bol Andersen jediný, kto okrem príbuzných smel vidieť telo mŕtveho kráľa vystretého v rakve (tamže).

Cesty do cudziny prispievali k možnosti literárne sa vyrovnáť so životnými krízami a peripetiami. Spomínaná cesta do Nemecka bola prvou z jeho tridsiatich ciest do zahraničia, ktoré ho zaviedli do väčšiny európskych krajín. V Kodani trávil šesť-šesť mesiacov, a ako to zodpovedalo jeho charakteru sťahovavého vtáka, zvyšnú časť roka bol na cestách, veď cestovať preňho znamenalo žiť. Vďaka úprimnej povahe mal doma veľa priateľov a vonku bol vítaným hosťom. Na cestách v cudzine strávil spolu takmer deväť rokov. Vďaka honorárom a podpore zo strany kráľa bol čoskoro ekonomicky nezávislý, ale jeho existencia mala i tienisté stránky, ktoré sa časom zhoršovali. Neoženil sa, nemal príbuzných. Kým v mladšom a zrelom veku mu samota nerobila problémy – intenzívne sa venoval písaniu a cestovaniu – v staršom veku osamelosťou veľmi trpel. Andersen nikdy nesršal zdravím, po celý život trpel na rozličné neduhy.

Pokiaľ ide o jeho charakter, mnohé detaily sa dozvedáme z výpovedí súčasníkov i z Andersenovej korešpondencie a denníkov. Literárny kritik Georg Brandes na jednej strane vyzdvihol Andersena ako génia rozprávky, ale v liste aj nám známemu Bjørnstjernemu Bjørnsonovi z roku 1869 Andersenovi nelichotí, keď píše, že ide o „charakter naplnený len sebou samým bez jediného duchovného záujmu“ (Žitný

2005, 137 n). Sú to príkre slová, no nie celkom neoprávnené. Aj iní súčasníci tvrdili, že Andersen sa zamestnáva len Andersenom, že mu chorobne záleží na pochvale a sympatiách okolia. Pravda, veľakrát sa pritom zabúdalo, že jeho márnivosť bola neraz iba prejavom neschopnosti skryť detinskú radosť z uznania a slávy. V jeho textoch nachádzame na viacerých miestach anekdotickú zmienku o stretnutiach v cudzine, keď sa ho ľudia, len čo sa dozvedeli, že je z Dánska, pýtali, či náhodou nepozná Hansa Christiana Andersena – a Andersen im odpovedá: „Máte ho pred sebou v životnej veľkosti“ (tamže, 138).

Treba konštatovať, že z mladého Andersena vyrástol utrápený človek. Nikde inde, len v oblasti nehatenej predstavivosti sa cítil ako nádherná labuť. To on sám bol ustavične vyziabnutým, ťarbavým káčatkom, ktoré má pocit, že mu všetci ubližujú a vo dia ho za nos: „Kačky ho štípali a sliepky doľali, a slúžka, čo krmila hydinu, doňho dokonca kopla“ (Andersen 2008, 82). Andersen po celý život mimoriadne citlivo vnímal akúkoľvek urážku. Kruté či uštipačné poznámky na jeho adresu sa mu zahryzli hlboko do duše a všetky si ich navždy zapamätal. Jeho zúfalá potreba uniknúť z provinčného Odense sa ozýva z jeho rozprávok znovu a znovu. *Päť hráškov v struku* je šťastných vo svojom zelenom svete dovtedy, kým jeden z nich nezatuží zistiť, či aj vonku je niečo. V *Pastierke a kominárikovi* obe hlavné postavy prekonajú najrozličnejšie nebezpečenstvá a štvorajú sa hore komínom, aby sa dostali von, do šireho sveta, kde by mohli byť spolu.

Pre Andersenov život bola príznačná spirituálna, emocionálna a zároveň priam iracionálna chuť cestovať. Cestoval bez prestania – navštívil Nemecko, Taliansko, Grécko i Blízky východ a tlačou pravidelne vydával zápisky z ciest. Nech by však cestoval kamkoľvek, ustavične so sebou brával svoju utrápenú dušu. Pri posteli v hoteli, kde nocoval, mával pripravené lano, aby v prípade nečakaného požiaru mohol uniknúť (Andersen 2005, 152). Pre prípad, že by v noci upadol do kómy, mával na nočnom stolíku rukou napísaný odkaz o tom, že len vyzerá ako mŕtvy. Báł sa, aby ho zaživa nepochovali.

Andersen mal talent na jazyky. Naučil sa niekoľko cudzích jazykov a pohotovo v nich komunikoval – po nemecky a po francúzsky dokonca predčítaval svoje texty. V európskych metropolách sa spoznal s plejádou významných umelcov. Z jeho básnických cestopisov je literárne najucelenejším *Básnikov bazár*. V ňom zachytil dojmy z dlhej cesty naprieč kontinentom najskôr do Atén a Carihradu a potom pozdĺž Dunaja a po Dunaji loďou do Viedne. Pre slovenského čitateľa je akiste zaujímavé, že Andersen tu zobrazuje plavbu parníkom Mária Anna z Budapešti cez Ostrihom a Komárno do Prešporka. Počas dvojhodinovej zastávky (na parníku dopĺňali uhlie) si stihol pozrieť Staré mesto a okom skúseného pozorovateľa načrtnol portrét Bratislavy s jej malebnými zákutiami. Postava dievčatka, ktoré návštevníka obdaruje ružou, evokuje v čitateľovi rad dievčenských a ženských postáv z jeho príbehov. Dodajme, že práve tieto epizódy zachytené v denníkoch a spracované v *Básnikovom bazáre*, boli impulzom pre niekoľkých slovenských literárnych tvorcov, osobitne pre Petra Gloc-ka, ako už bolo spomenuté.

Nesmierny význam pre Andersenov umelecký vývin mali pobyty v Taliansku – túto krajinu miloval, talianske prostredie zobrazil i v prvom (a najlepšom) románe *Improvvisatoren* (Improvizátor, 1835), ktorým sa definitívne presadil ako prozaik. Podobne

ako mnohé z jeho rozprávok román obsahuje autobiografické črty – ide o príbeh chudobného mládenca, ktorý postupne nájde miesto v spoločnosti a stane sa slávnym. Román patril k najprekladanejším a najčítanejším Andersenovým dielam. Možno povedať, že nielen tento román, ale väčšina jeho diel je o ňom samom. Ktosi vtipne konštatoval, že Andersen napísal viacej autoportrétov, ako ich namaloval Rembrandt. To on je vojakom z *Kresadla*, princeznou, čo aj cez dvadsať matracov a perín zacíti hrášok, on je študentom v *Idkiných kvetoch* i morskou pannou, ktorá sa vynorí z hĺbín a ocitne sa v novom svete, ale ani tam ju naozaj neakceptujú. To on je chlapčekom, ktorý vidí, že cisár je nahý, káčatkom, čo sa premení na labuť, smrekom, ktorý sa nevie tešiť z okamihu a ustavične túži po čomsi inom; to on je záhradníkom z príbehu o záhradníkovi a panstve – záhradníka, majstra nad majstrov chvália všetci, len vlastní páni nie – podobne sa cítil Andersen zneuznaný vo vlasti, zatiaľ čo v cudzine ho oslavovali.

Andersenove rozprávky prinášajú esteticky veľa nového i vďaka osobitému jazyku a štýlu. Navyše práve v nich možno hľadať kľúč k štruktúre tvorby a osobnosti. Nadväzovaním na spontánne ústne rozprávanie a tým, že do literatúry uvádzajú hovorovú reč ľudu i jazykový prejav detí, ostro kontrastovali s vyumelkovanosťou vtedajšej literatúry. Hoci Andersen doma narazil na nepochopenie veľkej časti kritiky, v zahraničí – najprv v Nemecku, neskôr aj vo Francúzsku, Anglicku, atď. – si rýchlo získal uznanie kritiky a čitateľov.

Hoci bol Andersen vystavený bilagovaniu, posmešným komentárom kolegov i novinárov, usiloval sa adekvátne brániť. Reagujúc na výčitku, že je posadnutý samým sebou, argumentuje tvrdením, že ak je básnik subjektívny, nie je to nič zlé: „Veď práve to je dôkazom, koľko je v ňom poézie.“ Známa je aféra, keď Henrik Hertz vo svojom diele *Gjenganger-Breve* (Listy zo záhrobia, 1831) karikoval Andersena a iných súčasníkov, ale menej známy je fakt, že i slávny filozof Søren Kierkegaard si vo svojom debute *Af En endnu Levendes Papirer* (Zo zápiskov ešte žijúceho, 1838) vzal na mušku Andersenov román *Kun en Spillemand* (Iba fidlikant, 1837). Onedlho sa Andersen filozofovi pomstil – v hre *En Comedie i det Grønne* (Komédia v prírode, 1840) ironizoval nemotorného filozofa.

Svoj postoj si vedel obhájiť aj v prípade rozprávok. Keď dánska kritika vytrvalo odmietala jeho literárne výboje a spochybňovala ich estetickú hodnotu, Andersen argumentoval kategóriami literárnej sociológie a komparatistiky. Poukazoval na čitateľský úspech doma i v zahraničí a na práce najmä nemeckých vedcov, ktorí v ňom videli pokračovateľa romantickej rozprávky. Ukázalo sa, že Andersen sa nemýlil – jeho rozprávky preložili do stovky jazykov. Je všeobecne známe, že sa nimi okrem iných inšpirovali Angličania Charles Dickens (*Vianočná koleda v próze, Zvonkohra*), William Thackeray a Oscar Wilde (*Princ, Slávik a ruža, Rybár a jeho duša*), ale i severania Isak Dinesen alias Karen Blixenová či Per Olof Enquist, ktorý v hre *Zo života dážďoviek* zobrazuje Andersena. Pravda, najnovšie výskumy translatológov ukazujú, že mnohé z prekladov do angličtiny, nemčiny, francúzštiny atď. Andersena vlastne sentimentalizujú, a teda dezinterpretujú.

Andersen bol po celý život outsiderom – aj preto jedným z kľúčov k pochopeniu jeho bytosti je jeho osamelosť. Nepokojný starý mládenec si nezaložil domácnosť, nemal to, čomu sa vraví domov, dokonca aj keď bol v Kodani, býval v hoteli, alebo ho prichýlili priatelia. V jeho textoch sa prejavuje rozpoltenosť, daná jeho povahou.

Na jednej strane otrocky obdivoval kráľov a šľachtu, na druhej strane pociťoval voči nim hlbokú averziu. Ako syn ševca a práčky si zachoval sociálne cítenie, hoci niekedy boli jeho postoje dosť schizofrenické. Tvrdil, že obdivuje dušu kráľov väčšmi ako ich korunu, ale zároveň kritizoval namyslenosť, sebeckosť a hlúposť majetných a mocných. To však nie je všetko. V jeho charaktere sa spája márnivosť s pokorou, a hoci bol vlastne snobom, vedel sa zasadiť za slabších. Miloval a zároveň nenávidel vlast' väčšmi ako väčšina súčasníkov. Obával sa prekážok a nebezpečenstiev cestovania, a predsa cestoval viac ako ostatní – ani jeden z jeho súčasníkov neprecestoval toľko krajín.

Andersen sa napokon dožil spoločenského uznania aj vo vlasti. Rodné Odense ho zvolilo za čestného občana a na jeho počesť usporiadali veľkolepé oslavy. Ak teda príbeh Andersenovho života nie je ružová rozprávka, ako ju zobrazoval, nie je ani taký tragický, ako občas navrával sebe a iným. Treba akcentovať, že *Moja vlastná rozprávka bez príkras* bola prvou autobiografiou, ktorú Andersen napísal pre inonárodného čitateľa. Napriek tomu je neuveriteľné, že po dánsky knižka vyšla na základe originálneho rukopisu až roku 1942, takmer sto rokov po svojom vzniku. Možno si to vysvetliť tým, že Andersen životopis pôvodne napísal pre nemecké vydanie zobraňujúc spisov z roku 1847. Jeho rukopis preložili do nemčiny pod titulom *Das Märchen meines Lebens ohne Dichtung* a čoskoro nasledovalo anglické vydanie v Londýne pod titulom *The True Story of my Life*. Šťastnou zhodou okolností sa zachoval originálny rukopis – Andersen ho totiž najskôr poslal do Kodane priateľovi Edvardovi Collinovi s prosbou o zredigovanie a Collin prepísaný rukopis zaslal do Lipska, kde ho vzápätí preložili do nemčiny. Originálny rukopis ostal v Collinovom archíve.

Keď Andersen neskôr pracoval na obsiahlej autobiografii *Rozprávka môjho života* – to už bol medzinárodne uznávaným autorom – rukopis z roku 1846 mu nesporne veľmi pomohol. Mnohé z formulácií priamo prevzal z pôvodného znenia, zároveň však svoje zobrazenie podstatne doplnil a rozšíril. Možno povedať, že *Moja vlastná rozprávka bez príkras* je jedným z najzávažnejších dokumentov o Andersenovom živote a diele vôbec. Jazykovou bezprostrednosťou, ktorá pri prepracovaní, keď písal *Rozprávku môjho života*, dosť utrpela, vrhá svetlo na najvútornejšie konflikty i vonkajšie okolnosti vlastného života a diela. Sústredenosťou na podstatné, kritickým úsilím o načrtnutie hlavných línií vlastného životného príbehu v kontexte vonkajších negatívnych vplyvov, tvorí knižka náprotivok k desiatkam ostatných Andersenových diel, románov, divadelných hier, rozprávok a básní. Vedúca myšlienka autobiografie o živote ako rozprávke a zásahu Prozretelnosti do básnikovho osudu tu vystupuje do popredia azda zreteľnejšie, ako je to v neskorších rozšírených verziách.

Neodmysliteľnou súčasťou prvej autobiografie boli stručné opisy dánskych provincií, prezentovanie prostredia, z ktorého vzišiel, ako i kultúrnych impulzov, ktoré naňho pôsobili. Ďalšiu dôležitú súčasť tvoria obrazy z ciest do cudziny. Sociálne otázky, príroda, technické vynálezy – parný stroj, dagerotypia, moderné dopravné prostriedky, ale aj hospodársky zemepis, história, umelecké pamiatky, osobnosti spoločenského a umeleckého života – to všetko nachádza v Andersenovi horlivého komentátora. V čase, keď neexistovali moderné elektronické médiá, mali texty podobného charakteru nesporne svoje oprávnenie a pre čitateľov boli atraktívne najmä vďaka pohotovosti, s akou ich Andersen uverejňoval.

Pre dnešného čitateľa vystupuje do popredia historický aspekt, porovnanie minu-

losti so súčasnosťou, či zachytenie začiatkov modernej techniky, prevratných zmien v civilizačnom napredovaní ľudstva – vynálezy a inovácie sledoval Andersen s veľkým záujmom a bol ich propagátorom. Pri čítaní autobiografie lepšie poznávame aj Andersena samého. Nezvyčajne pútavo zobrazuje pomoc, ktorej sa mu dostalo neraz od neznámych ľudí, a najmä od úzkeho okruhu priateľov, spomedzi ktorých ustavične vyzdvihuje Jonasa Collina a jeho deti.

Pre literárneho historika je zaujímavý vzťah autora k vývinovým otázkam dánskej literatúry, jeho hľadanie vhodných žánrových východísk, smerovanie od epigónstva k nachádzaniu vlastnej výrazovej platformy, protirečivý vzťah ku kritike a kritikom. Prínosom sú neraz ironické postrehy o umeleckom živote v Dánsku, úvahy o vzťahoch s centrami literárneho života v Nemecku, Taliansku, Francúzsku a Anglicku, výpovede o medziliterárnej výmene, ktorá sa v duchu Goetheho vízie svetovej literatúry zintenzívňovala práve v čase, keď bol Andersen na vrchole tvorivých síl. Pozoruhodné sú Andersenove myšlienky o blízkosti severských národov, o severskej vzájomnosti. Približne v rovnakom čase, keď Ján Kollár vyzdvihoval potrebu slovanskej kultúrnej vzájomnosti, Andersen sa zasadzoval o niečo podobné v kontexte škandinávskych národov. Pre svoju víziu urobil veľa praktických krokov – cestopisom *I Sverrig* (Vo Švédsku, 1851) upozorňoval dánskych čitateľov na osobitosti a príbuzné črty susednej krajiny. Podobne pristupoval k nórskej kultúre.

V autobiografii *Rozprávka môjho života bez príkras* nájdeme zmienky o osude populárneho človeka – naznačujú, akým smerom sa uberal vývoj. Skracovali sa vzdialenosti, objavovali sa náznaky globalizácie: kto bol populárny v Berlíne, čoskoro sa ním stal v Paríži i Londýne. Literatúra sa čoraz väčšmi stávala predmetom obchodovania, a denníky a časopisy významne pôsobili na verejnosť. Andersen úzkostlivo sledoval správy v novinách a odkladal si články o svojej tvorbe. Hoci miloval spoločenské uznanie a lichoťilo mu, že čitatelia doma i v zahraničí ho obdivujú, priveľký záujem okolia mu strpčoval život. V Berlíne z toho dokonca ochorel a túžil po odchode, aby bol konečne sám. Ako jeden z prvých severských i európskych spisovateľov splácal daň popularity, bez ktorej však – ako mnohí iní kolegovia za jeho čias i neskôr – nevedel žiť.

Pre Andersena bol vzťah k realite bytostným problémom. Vyrástol vo štvrti bedárov v Odense a životné skúsenosti, ktoré tam získal, ho poznačili a formovali po celý život. Na jednej strane sa tých skúseností nechcel (a nemohol) zriecť, na druhej strane tieto skúsenosti, pocity a vlastnosti, príznačné pre mestský proletariát, boli niečím, čo stálo v ceste jeho snu o sociálnom vzostupe. Možno teda usudzovať, že práve v rozhodnutí stať sa umelcom videl možnosť, ako sa vymaniť zo siete sociálnych väzieb a postúpiť na škále spoločenskej akceptácie.

Keď sa ako štrnásťročný vybral do Kodane, bolo cieľom jeho úsilí kráľovské divadlo. Jeho pokusy uchytiť sa ako spevák, tanečník a herec sa skončili fiaskom. Na druhej strane ho podporili žičlivci, takže nadobudol solídne vzdelanie. Hoci však úspešne zmaturoval, dostával subvencie od kráľa, cestovné štipendiá a podaril sa mu spoločenský vzostup, pričom sa od štyridsiatych rokov 19. storočia pohyboval na kráľovských a kniežacích dvoroch, toto „preškolenie“ sa nevydarilo. Pohyboval sa naďalej takrečeno na území nikoho – musel v sebe potláčať skúsenosti z chudobného detstva, ba usiloval sa ich zakrývať, kamuflovať, na druhej strane ho vzdelaná meštianska vrstva nikdy plne neakceptovala ako svojho.

Túto nedostatočnú integritu pociťujeme v mnohých z jeho rozprávok, najmä v tých, kde hlavné roly pripadli zvieratám, rastlinám alebo veciam. Dej sa odohráva v prehľadnom, presne vymedzenom biedermeierovskom svete a vďaka početným detailom sa tento malý svet javí dôverne známy a rozpoznateľný. Za kulisami dôverne známeho sveta však vládnu chaotické pomery. V týchto rozprávkach má každá „postava“ svoju vlastnú pravdu a pohľad na život a upriamuje pozornosť len na seba, pravda, s tým výsledným efektom, že postavy navzájom nekomunikujú. Jazyková podoba rozprávok a celá osnova rozprávania jasne ukazuje, že sú písané „pre deti“. Zároveň je zrejmé, že autor ich koncipoval pre vyspelého čitateľa a že si od neho vyžadujú intenzívne interpretačné úsilie – nevinné sa ukáže ako nebezpečné, idylické je vystavené ironii a posmechu.

Vo väčšine rozprávok vedel v kamuflovanej podobe vyjadriť kritický postoj voči systému meštianskeho vzdelávania. Tento postoj vyplýval z jeho vlastných traumatizujúcich zážitkov a skúseností na viacerých školách. Argumentoval, že rozprávky sú predsa pre deti, a teda nemôžu byť nebezpečné. Andersen napísal aj rozprávky, v ktorých sa akcentujú nosné aspekty skúseností z detstva – teplo domova, citlivý prístup k iným, otvorenosť a ochota pomôcť. Tieto vlastnosti sú u Andersena späté s takmer neochvejnou vierou v Prozreteľnosť.

Už som naznačil Andersenov výrazný sklon k sebaínscenácii – celú jeho tvorbu možno charakterizovať ako sústavné úsilie písať hru o vlastnom živote, v ktorej by bol tak hercom, ako i režisérom. Vychádzal z toho, že iba takýmto spôsobom sa mu podarí udržať istú rovnováhu. Pravda, za takouto sebaínscenáciou striehlo nebezpečenstvo rozpadu osobnosti, o ktorom písal napríklad v rozprávke *Skyggen* (Tieň) z roku 1847. Učenec, ktorý žije pre krásu, pravdu a dobro, stratí jedného dňa svoj tieň. Tieň sa osamostatní, žije z pretvárký a klamstva iných a je čoraz väčší a mocnejší. Reprezentuje čisto materialistické a egoistické sily v človeku – napokon vyhrá nad dobrom, keď zo svojho niekdajšieho pána urobí svoj tieň: „To vám bola svadba! Kráľovská dcéra a tieň vyšli na balkón, aby sa ukázali a aby im ľudia ešte raz prevolávali na slávu. Nič z toho však učenec nepočul. Už nežil, dali ho zmárniť“ (Andersen 2008, 153).

Chcel by som zdôrazniť, že rané autobiografie sú často autentickéjšie ako neskoršie. Napríklad *Kniha môjho života* (1833) je oveľa úprimnejším obrazom Andersenovej mladosti ako jeho neskoršie autobiografie. A ešte jeden aspekt je dôležitý: Hoci jeho autobiografie sú veľmi cenné, pretože obsahujú množstvo objektívnych informácií o epoche a vonkajších okolnostiach autorovho života, pokiaľ ide o uchopenie vnútorného prežívania, sú pomerne štylizované, „učesané“ a fiktívne. Doba, v ktorej žil, bola prudérna, o niektorých veciach intímneho charakteru sa nehovorilo, a navyše Andersen bol veľmi hanblivý, plachý a uzavretý. Až približne od polovice 20. storočia, sa autobiografické texty konfrontujú s ostatnými beletristickými dielami, s denníkmi a listami, ako aj so spomienkami súčasníkov. Dodám, že tieto výskumy dodnes nie sú završené. Literárna veda dospieva k obrazu čudáckeho, precitliveného, zraniteľného naivne nevinného starého mládenca a celoživotného panica, vybaveného bohatou predstavivosťou: „Je to i obraz snobsky žasnoucího hochu z chudého prostredia, jemuž dělá nesmírně dobře, že se s ním přátelí cizí a domácí korunované hlavy, že mu udělují řády, medaile a vyznamenání... obdivují ho houfy dam a zbožňují děti, s nimiž si dovede tak krásně hrát a jimž dovede tak krásně vyprávět, malovat a vystřihovat“ (Fröhlich 2005, 282).

V tomto prvom pokuse o ucelenejšie osvetlenie problematiky autobiografickosti a sebainscenácie sa pristávam aspoň pri niekoľkých z desiatok motívických komplexov, ktoré odrážajú Andersenovo sebainscenačné gesto. Jedným z týchto okruhov je sklamanie z lásky, neschopnosť nadviazať trvalejší vzťah k ženám. Tento okruh problémov treba vidieť najmä v súvislosti s Andersenovým pretrvávajúcim pocitom menejcennosti, podradnosti v spoločenskom zmysle. Po celý život niesol bremeno svojho sociálneho pôvodu a chýbajúca sociálna identita mohla mať podiel na nevyhranenej sexuálnej orientácii. Inými slovami, cítil sa priťahovaný oboma pohlaviami a vždy vedel nájsť vynikajúce dôvody, prečo sa neoženil. V spoločnosti, v ktorej boli jasne vymedzené rodové roly, sa mohol poľahky vystavovať nebezpečenstvu, že bude vytláčaný na okraj. Aj v tejto súvislosti treba vidieť jeho cesty do cudziny. V situácii, keď niektorí súčasníci pripisovali jeho neúspechy v láske impotencii či latentnej homosexualite, boli tieto úniky či úteky preňho nevyhnutnosťou, pretože mu umožnili literárne sa s týmito negatívnymi zážitkami vyrovnáť. Dodajme, že nejestvujú priame dôkazy, ktoré by toto tvrdenie o jeho sexuálnej orientácii podporovali. Andersenove denníky, ktoré sú doteraz sprístupnené, poskytujú dôkazy o tom, že Andersen viedol asketický život. Druhým, nemenej závažným dôvodom tohto eskapizmu boli jeho kontroverzné vzťahy s domácou kritikou. Možno súhlasit' s Nielsom Kofoedom, ktorý uvádza, že Andersen „utekal pred svojimi literárnymi protivníkmi doma, ktorých sa bál väčšmi ako čohokoľvek iného“ (Kofoed 1996, 223). Aj to bolo silným impulzom pre jeho literárnu tvorbu, opierajúcu sa o intenzívne úsilie o sebainscenáciu.

Andersen i Kierkegaard, dvaja najpozoruhodnejší Dáni 19. storočia, boli výrazne determinovaní svojím pôvodom. Keby sme zohľadnili iba také faktory, ako bola v Andersenovom prípade chudoba v detstve, konfrontácia s dôsledkami pauperizácie vo vlastnej rodine – nevlastná sestra sa živila prostitúciou a zomrela v nevestinci –, neistota, vedomie, že je nemotorný a nepekný, idealizácia ženy, museli by sme konštatovať, že vo vzťahu k ženám bol nesmierne submisívny. Ženy, na ktorých mu záležalo, zbožňoval, a trpel, že sa u nich nevedel presadiť ako muž. A práve pre túto idealizáciu sa na druhej strane s nevdou odvracal od žien, ktoré k nemu priťahovala jeho sláva. Z množstva faktorov, ktoré poskytujú indicie o tom, že Andersen úzkostlivo dbal na to, aby jeho obraz vo verejnosti sa čo najväčšmi približoval predstavám kritiky a čitateľov, sa sústredím iba na dva okruhy problémov. Prvým je vzťah k matke a nevlastnej sestre, druhým vzťah k švédskej speváčke Jenny Lindovej.

Denníkové záznamy a listy priateľom svedčia o tom, že Andersen sa i v čase, keď si to mohol finančne dovoliť, obmedzoval na minimum kontaktov k matke, ktorá žila v nepredstaviteľnej biede, mala sklony k alkoholizmu a zomrela v chudobinci. Jeho finančná pomoc matke sa obmedzila na niekoľko symbolických gest. Andersen úzkostlivo strážil tajomstvo svojho rodinného pôvodu, pričom iba najbližším priateľom prezradil detaily o svojich príbuzných. Tak veľmi mu záležalo na obraze seba samého v očiach verejnosti, že každý pokus zo strany matky a sestry o nadviazanie kontaktu s ním pokladal za niečo šokujúce a zavrhnúťhodné. Svoj vzťah k matke Anne Marie spracúval v autobiografických textoch nadovšetko empaticky a využíval motívy sociálnej solidarity a súcitu so slabšími. Osobitne sa to prejavuje v úvodných kapitolách *Rozprávky môjho života bez príkras*, keď hovorí o rodičoch, ktorí „žili z ruky do úst, ale ja som mal všetkého nadostač“ (Andersen 2005, 15). Na druhej strane, keď sa

v Ríme dozvedel o matkinej smrti, venuje tomu iba stručnú zmienku a konštatovanie: „V každom zmysle slova som bol na svete celkom sám“ (tamže, 66). Dodávam, že vzťah k (nevlastnej) sestre Karen Marie (1799–1846) totálne tabuizoval, vyslovoval sa o ňom iba v listoch najbližším, pričom v autobiografických knihách o nej niet zmienky. Poetické pretvorenie vzťahu k matke však nachádzame, ako som už spomenul, v rozprávke *Nebola súca*, kde v zašifrovanej podobe zobrazuje tragický osud matky, ktorá sa obetovala pre svojho syna.

Vzťahy napr. so švédskou speváčkou Jenny Lindovou sú výrečným príkladom rozporu medzi skutočnosťou a literárnou sebainscenáciou v autobiografických textoch. Kým v denníkoch a v listoch priateľom sa črtá zúfalá situácia muža, ktorý napriek všemožným pokusom nevie vzbudiť pozitívnu reakciu u milovanej osoby, v textoch autobiografického charakteru nachádzame patetické deklamácie o „bratovi a sestre“, o „posvätnosti umenia“, o plachej, zbožnej dievčine či kňažke umenia, o tom, že „človek musí zabudnúť na seba v záujme slúžiť niečomu vyššiemu“ a pod. V duchu dánskeho *biedermeiera* Andersen harmonizuje riešenie vypätej situácie slovami: „Nijaké knihy, nijaké osobnosti nezapôsobili na mňa ako básnika väčšmi a ušľachtilejšie ako Jenny Lindová, a preto som sa jej tak dlho a živo venoval“ (Andersen 2005, 107). Najmä v poslednej autobiografii *Rozprávka môjho života* mu zväzovala ruky nutnosť hovoriť opatrne o ľuďoch, ktorí ešte žili. Navyše, ako uvádza Monika Stirlingová, čím bol starší, tým väčšmi sa usiloval o autoštylizáciu, „ustavičné presvedčovanie čitateľu o tom, jak je šťastný a že všetko je nejlepší tak, jak je“ (Stirlingová 1972, 226 n.). Peripetie svojho vzťahu riešil napokon v majstrovej próze *Slávik*, kde sa pomocou zašifrovaného podobenstva vyrovnával s týmto fatálnym neúspechom, posledným intenzívnym vzopätím v zápase o milovanú bytosť.

V poslednej autobiografii sa prejavuje nápadné úsilie vyjadrovať harmonický až ružový pohľad na život. Možno si položiť otázku, čo bolo príčinou. Zrejme to bolo dané hlbokou melanchóliou autora, ktorý nechápal, že úsilie o harmonizáciu vyplýva z veľkej časti z nesaturovaných citov, ale hľadal príčiny kríz v tom, že sklamal ako spisovateľ.

Predkladaný príspevok teda predstavuje akýsi vstup do problematiky. V ďalšom výskume bude treba prehĺbiť porovnávaciu analýzu autobiografických textov a denníkov, korešpondencie, pravda, pokiaľ sú sprístupnené. Nazdávam sa, že nepreskúmané materiály môžu obsahovať podnetné impulzy pre skúmanie sebainscenácie ako jedného z nosných prvkov Andersenovej tvorby. Navyše bude potrebné tento analytický prístup rozšíriť aj na základnú množinu Andersenových poviedok a rozprávok.

LITERATÚRA

- ANDERSEN, Hans Christian: *Rozprávka môjho života bez prikras*. Preložil Milan Žitný. Bratislava: Buvik, 2005.
- ANDERSEN, Hans Christian: *Rozprávky*. Preložil Milan Žitný. Bratislava: Reader's Digest Výber Slovensko, 2008.
- ANDERSEN, Jens: *Andersen – En biografi*. Kodaň: Gyldendal, 2003.
- BUBNÁŠOVÁ, Eva: *Hans Christian Andersen a jeho (detský) adresát v slovenskej kritike a preklade*. V tlači.
- DAHL, Sven (ed.): *Hans Christian Andersen, sein Leben und sein Werk. Herausgegeben zur 150. Wiederkehr seines Geburtstags*. Kodaň: Det Berlingske Bogtrykkeri, 1955.

- FRÖHLICH, František: *Chudý hoch, který se proslavil*. In: Andersen, Hans Christian: *Povídky a pohádky*. Praha: Albatros, 2005, s. 277–288.
- GLAUSER, Jürg (ed.): *Skandinavische Literaturgeschichte*. Stuttgart – Weimar: Metzler 2006.
- KAŇA, Jaroslav: *Múzy a chlapec. Obrázky zo života Hansa Christiana Andersena*. Bratislava: Vydavateľstvo GU100, 2005.
- KLÁTIK, Zlatko: *Veľký rozprávkar*. Bratislava: Mladé letá, 1962.
- KOFOED, Niels: *Hans Christian Andersen and the European Literary Tradition*. In: Rossel, S. H., cit. d., s. 209–256.
- MÖLLER-CHRISTENSEN, Ivy York: *Den gyldne trekant. H. C. Andersens gennembrud i Tyskland 1831–1850*. Odense: Universitetsforlag 1992.
- NÜNNING, Ansgar (ed.): *Lexikon theorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006.
- PHILIP, Neil: *Predhovor*. In: Andersen, Hans Christian: *Rozprávky*. Preložil Milan Žitný. Bratislava: Reader's Digest Výber Slovensko, 2008, s. 6–15.
- ROSSEL, Sven Hakon (ed.): *Hans Christian Andersen: Danish Writer and Citizen of the World*. Amsterdam: Rodopi, 1996.
- STIRLINGOVÁ, Monika: *Divoká labuť*. Praha: Odeon, 1972.
- ŠTRAUS, František: *Príručný slovník literárnovedných termínov*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2005.
- ŽITNÝ, Milan: *Doslov prekladateľa*. In: Hans Christian Andersen: *Rozprávka môjho života bez príkras*. Bratislava: Buvik, 2005, s. 135–151.
- ŽITNÝ, Milan: *Niekoľko poznámok o Jaroslavovi Kaňovi, prekladateľovi severských literatúr*. In: *Revue svetovej literatúry*, roč. 44, 2008, č. 4, s. 110–111.

ON THE ROLE OF AUTOFICTION AND SELF-INSCENATION IN THE WORK OF HANS CHRISTIAN ANDERSEN

Autofiction. Self-inscenation. Autobiographical contract. Authorial marketing strategy. Reception of Andersen's autobiographical works in Slovakia.

Hans Christian Andersen, a significant representative of the 19th century Danish literature, is one of the authors, who deliberately used autobiographical elements in their key works. Besides writing novels, plays and fairy-tales, he concurrently commented on his work and life, offering the reader a suggestive autofiction and daring self-inscenation in numerous autobiographical books of memoirs and travelogues. In Europe, they worked mostly as a very effective authorial marketing strategy, but also raise questions concerning his way of displaying personal qualities, dispositions and preferences (relationship to his mother, relationship to women, the supposed inclination toward homosexuality, etc.).

The study discusses the topic on the basis of Andersen's autobiographical works and in the context of the then Scandinavian and German literatures. The author relates to foreign, as well as domestic works focusing at H. Ch. Andersen (J. Andersen, N. Kofoed, N. Philip, S. Hakon Rossel, Z. Klátik, J. Kaňa, and others), and he critically outlines the complexity of the relationship between the image of self and fiction, the latter substituting reality, resp. unfulfilled life visions and dreams of the important author of the 19th century. The study also includes comparative analyses of autobiographical texts, diaries and letters (if available).

PhDr. Milan Žitný, CSc.
Ústav svetovej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava
usvlmzit@savba.sk